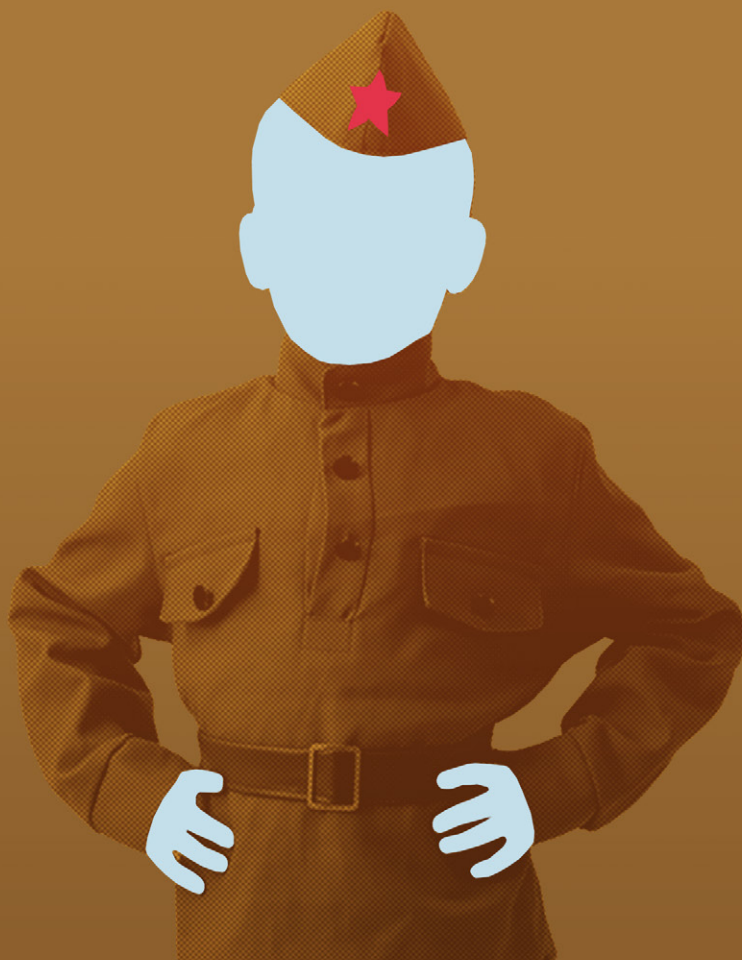

Моніторинговий звіт

«УНІВЕРСАЛЬНИЙ СОЛДАТ»

або освіта як знаряддя Росії
на окупованому півдні України

січень-червень 2025 року

Авторка: Тетяна Личко

Моніторинг: Ольга Шаповал, Тетяна Личко

Літературна редакція: Юлія Шекет

Верстка та дизайн: Олена Афанасьєва

«Універсальний солдат», або Освіта як зброя Росії на окупованому півдні України. Моніторинговий звіт / Т. Личко, О. Шаповал. — Київ: ЦГП «Альменда», 2025. — 55 с.

Моніторинговий звіт підготовлено Центром громадянської просвіти «Альменда» у рамках проекту «Захист дитинства: справедливість та реінтеграція для дітей з ТОТ». Проект реалізується за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Чеської Республіки в рамках Transition Promotion Program.

Погляди, репрезентовані у цьому матеріалі, належать авторам і не відображають офіційної позиції МЗС Чеської Республіки.

Центр громадянської просвіти «Альменда» (ЦГП «Альменда») — громадська організація, зареєстрована в Ялті 2011 року. До 2014 року пріоритетним напрямом діяльності організації була просвіта в сфері прав людини. В 2014 році через окупацію Криму організація була вимушена переїхати до Києва. Нині пріоритетні напрями діяльності організації — забезпечення систематичного збору точних, своєчасних, перевірених даних щодо серйозних порушень стосовно дітей в ситуаціях збройного конфлікту.

Під час підготовки моніторингових звітів ЦГП «Альменда» керується принципами об'єктивності, достовірності та своєчасності.

Детальніше про Центр громадянської просвіти «Альменда»: <http://almenda.org>

Електронна пошта для зауважень і пропозицій: info@almenda.org

ЗМІСТ

Вступ	4
Методологія	5
Обмеження	6
Скорочення	7
1 . Мілітаризація	8
1.1. Активності під егідою «Року захисника Вітчизни», а також інші тематичні заходи	9
1.2. Проведення мілітаристських ігор та змагань	19
1.3. Військова підготовка дітей і навчання управлінню БПЛА	23
2. Індоктринація	31
2.1. Запровадження обов'язкових кінопоказів	32
2.2. Залучення церкви до навчального процесу	36
2.3. Початок літньої оздоровчої кампанії	42
2.4. Примусова паспортизація	50
Висновки	54

ВСТУП

Після окупації частини території України Російська Федерація (далі — РФ) встановила повний контроль над усіма аспектами суспільного життя, впроваджуючи власні політичні, культурні, релігійні та освітні наративи через створену нею систему підконтрольних окупаційних адміністрацій. Одним із ключових напрямів цієї політики стало системне ідеологічне оброблення та мілітаризація дітей і молоді, що ведеться із залученням як державних структур, так і релігійних та громадських організацій.

Моніторинг відкритих джерел, проведений у січні-червні 2025 року, засвідчує реалізацію масштабної стратегії насадження російської ідентичності, героїзації війни та популяризації служби у збройних силах держави-окупанта. На тимчасово окупованих територіях активно використовуються радянські та сучасні російські військові символи, діти зобов'язані брати участь у заходах у військовій формі, виголошувати гасла з пропагандистським змістом, проходити строкову підготовку й опановувати базові навички поведінки зі зброєю.

Паралельно РФ реалізує комплекс заходів з індоктринації: організовує обов'язкові перегляди пропагандистських фільмів, залучає церкву до навчального процесу, а також вивозить українських дітей до Росії і на ТОТ АР Криму під виглядом «оздоровлення» чи освітніх поїздок, під час яких вони проходять ідеологічну обробку та військову підготовку. Водночас набирає обертів політика примусової паспортизації дітей, що має на меті закріпити в них уявлення про належність до РФ як єдино можливої «батьківщини».

Зміст, масштаб та інструменти такої діяльності свідчать про цілеспрямовану спробу системної асиміляції й русифікації українських дітей, що є грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права. Зафіксовані за моніторинговий період дії, зокрема, є порушеннями:

- статті 26 Загальної декларації прав людини, яка встановлює, що освіта має спрямовуватися на повний розвиток людської особи та збільшення поваги до прав людини й основних свобод. Освіта має сприяти взаєморозумінню, толерантності та дружбі між усіма народами, расовими чи релігійними групами;
- статті 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, що теж актуалізує питання освіти;

- статті 20 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, де закріплено, що будь-яка пропаганда війни має бути заборонена законом;
- статті 29 Конвенції про права дитини, яка вказує на те, що освіта дитини має спрямовуватися на підготовку її до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок і дружби між усіма народами, етнічними, національними та релігійними групами, а також особами з корінного населення;
- статей 38, 39 Конвенції про права дитини, що унормовують захист дітей в умовах війни;
- статті 50 Конвенції про захист цивільного населення під час війни (Четверта Женевська Конвенція), що забороняє державі-окупанту, зокрема, заносити дітей до списків підконтрольних їй формувань або організацій;
- статті 51 Конвенції про захист цивільного населення під час війни (Четверта Женевська Конвенція), яка передбачає, що окупаційна держава не може примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах. Забороняється будь-який тиск чи пропаганда, спрямовані на забезпечення добровільного вступу на військову службу.

МЕТОДОЛОГІЯ

Цей звіт охоплює період з 1 січня до 30 червня 2025 року.

Сфери дослідження: знищення української ідентичності, мілітаризація дітей на окупованих територіях, залучення дітей до дій, спрямованих на підтримку збройної агресії РФ проти України, асиміляція населення окупованих територій, руйнування української системи освіти.

Географія: тимчасово окуповані території Запорізької, Херсонської областей, Автономної Республіки Крим і міста Севастополь.

Звіт ґрунтується на відомостях:

- органів державної влади України;
- звітів громадських організацій;
- відкритих джерел тимчасово окупованих територій, а саме:
 - на інформації, розміщеній на офіційних сайтах і сторінках у соціальних мережах (разом із мережею «Вконтакте») так званих «міністерств / відомства / відділу освіти тимчасово окупованої території»;

- на інформації, розміщеній на сайтах загальноосвітніх шкіл тимчасово окупованих територій;
 - на публікаціях місцевих медіа тимчасово окупованих частин Херсонської, Запорізької областей, Автономної Республіки Крим і міста Севастополь;
 - на інформації, оприлюдненій у соціальних мережах;
- офіційних статистичних даних Російської Федерації.

ОБМЕЖЕННЯ

Звіт не охоплює території окупованих Луганської та Донецької областей.

Для цього звіту автори використовували лише доступні для них джерела. Робота з джерелами й аналіз інформації тривали до 9 липня 2025 року. Інформація та повідомлення, що їх не вдалося верифікувати станом на дату публікації звіту, не увійшли до нього.

Для написання звіту автори використали дані, знайдені в соціальній мережі «ВКонтакте». Це зумовлено тим, що після повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України більшість інформації від представників окупаційної влади опублікована саме в цій соціальній мережі, тому вона нині є фактично єдиним можливим джерелом доступу для отримання необхідних відомостей. Тими самими міркуваннями обумовлено використання російських джерел і джерел тимчасово окупованих територій.

Інформація, подана у цьому звіті, має на меті фіксацію злочинів Російської Федерації та боротьбу з поширюваною нею дезінформацією.

СКОРОЧЕННЯ

АР Крим — Автономна Республіка Крим та місто Севастополь

БПЛА — безпілотні літальні апарати

ДБОУ — державна бюджетна освітня установа

ДНР — так звана Донецька Народна Республіка, тобто тимчасово окупована Російською Федерацією територія Донецької області

ДТСААФ — Всесоюзне Ордена Червоного Прапора Добровільне товариство сприяння армії, авіації і флоту

ГТО — аббревіатура від фрази «Готовий до праці та оборони», якою іменується комплекс занять, запроваджених в час СРСР для зміцнення здоров'я, підготовки до трудової діяльності та захисту держави

ЗОШ — загальноосвітня школа

КНДР — Кореїська Народно-Демократична Республіка

ЛНР — так звана Луганська Народна Республіка, тобто тимчасово окупована Російською Федерацією територія Луганської області

МНС Росії — Міністерство Російської Федерації у справах цивільної оборони, надзвичайних ситуацій та ліквідації наслідків стихійних лих

РПЦ — Російська православна церква

РФ — Російська Федерація

СВО — «спеціальна воєнна операція» — термін, яким в Росії називають повномасштабне вторгнення в Україну

ТОТ — тимчасово окуповані території України

т. зв. — так званий

I. МІЛІТАРИЗАЦІЯ

1.1. АКТИВНОСТІ ПІД ЕГІДОЮ «РОКУ ЗАХИСНИКА ВІТЧИЗНИ», А ТАКОЖ ІНШІ ТЕМАТИЧНІ ЗАХОДИ

З початку 2025 року на тимчасово окупованих територіях суттєво зросла інтенсивність проведення мілітаристських і пропагандистських заходів. Вони відбуваються не лише з нагоди окремих дат чи подій, а охоплюють весь календарний рік, інтегруючись у навчальний процес і дозвілля. Збільшення кількості заходів мілітаристського характеру має нормативне підґрунтя, зокрема, це пов'язано з реалізацією Указу президента РФ Путіна № 28 від 16.01.2025 р. «Про проведення в Російській Федерації Року захисника Вітчизни». Офіційне обґрунтування впровадження цього року — «збереження історичної пам'яті, подяка ветеранам і **визнання подвигу учасників спеціальної військової операції**»¹. На виконання зазначеного указу на ТОТ були розроблені відповідні плани заходів, присвячених «року захисника вітчизни», зокрема й на рівні загальноосвітніх закладів².

Фото дітей у військовій формі РФ на урочистому відкритті «року захисника вітчизни» в «Якимівській ЗОШ № 26» на ТОТ Запорізької області.

Джерело: <https://t.me/yunarmmeetzzo/3189>, архів: <https://archive.ph/wip/3qGhZ>

1 <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202501160039?index=1>, архів: <https://archive.ph/wip/bGqBY>

2 http://xn--80aaelcra4bbfjoevfe7s.xn--p1ai/index/god_zashhitnika_otechestva/0-373, архів: <https://archive.ph/wip/OMrRj>

Представники навчальних закладів відкрито заявляють про залучення дітей до підтримки російських військовослужбовців, які беруть участь у війні проти України. Наприклад, директорка школи № 7 на ТОТ Ялти Майя Віссаріонівна Бишева (*громадянка України, яка пішла на співпрацю з окупаційною владою*) наголосила, що старання навчання та активна життєва позиція учнів є формою підтримки для учасників так званої СВО³.

Фото з урочистої лінійки, присвяченої відкриттю «року захисника вітчизни» та «дню захисника Республіки Крим», яка відбулась 26 лютого 2025 року в окупованій Ялтинській школі № 7. Джерело: <https://yalta7.crimeaschool.ru/news/43013>, архів: <https://archive.ph/wip/k73qj>

Підтримка учасників т. зв. СВО не обмежується декларативними заявами — її реалізують і на практиці через їхнє залучення до освітнього процесу як «героїв», що мають слугувати прикладом для наслідування. Такі зустрічі з військовослужбовцями проводять безпосередньо під час навчального процесу, зокрема, на уроках. Метою таких заходів є нав'язування дітям позитивного образу російських військових, легітимізація агресії проти України, а також пропаганда «патріотизму» до Росії й важливості служби в армії РФ. Вибір кандидатур з числа учасників т. зв. СВО для таких зустрічей відбувається, зокрема, в межах

кремлівської кадрової програми «Время героев» (укр. — «Час героїв»), створеної за дорученням президента РФ Путіна. Військовослужбовці, які пройшли цю програму, отримують призначення на посади в органах державної влади та місцевого самоврядування, серед іншого, в окупаційних структурах на ТОТ⁴. Серед випускників цієї програми, яких вдалося ідентифікувати як причетних до поширення російських наративів на **ТОТ АР Крим** за звітний період, були:

Юрій Німченко⁵ — провів для учнів школи №18 Сімферополя урок мужності «Час героїв»^{6,7};

Антон Старостін^{8,9} — у тій же школі провів урок на тему «Служити Росії» для учнів 9-х класів^{10,11}.

4 <https://времягероев.рф>, архів: <https://archive.ph/YDkoO>

5 Юрій Німченко — громадянин України, служив за контрактом в українській армії, у 2014 році після окупації Криму росіянами вступив на службу до армії РФ та брав участь у повномасштабному вторгненні російських військ в Україну. У березні 2022 року Путін надав йому звання «герой Росії». Німченко входив до списку довірених осіб Путіна як кандидата на виборах президента у 2024 році, наразі він є сенатором Ради Федерації від Криму.

6 <https://crimea-news.com/society/2025/01/16/1567917.html>, архів: <https://archive.ph/wip/zrQi2>

7 <https://crimea-news.com/society/2025/01/20/1570974.html>, архів: <https://archive.ph/wip/H9LGO>

8 Антон Старостін — помічник т. зв. Глави Республіки Криму, працює т. зв. заступником голови Державного комітету молодіжної політики Республіки Крим.

9 <https://времягероев.рф/news/tpost/ceee59ys71-geroi-rossii-uchastnik-programmi-vremya>, архів: <https://archive.ph/wip/ksINy>

10 <https://crimea-news.com/society/2025/01/20/1571005.html>, архів: <https://archive.ph/wip/bz4c9>

11 <https://gkmp.rk.gov.ru/heads/bc9b7836-850f-4899-b22a-dc8cac31e20f>, архів: <https://archive.ph/wip/FERYs>

Під час моніторингу відкритих джерел зафіксовано проведення **понад 20 подібних заходів за участю 35 учасників т. зв. СВО на території окупованої АР Крим лише за лютий 2025 року.**

Крім загальнофедеральної програми підготовки кадрів «Время героев» (укр. — «Час героїв»), на ТОТ в 2025 році діє і низка аналогічних місцевих ініціатив, учасників яких також активно залучають до пропагандистської роботи з дітьми. Серед таких проєктів — «Герои Крыма» (укр. — «Герої Криму»)¹², «Севастополь — Город Героев» (укр. — «Севастополь — місто героїв»)¹³, «Герои Херсонщины» (укр. — «Герої Херсонщини»)¹⁴, «Запорожские герои» (укр. — «Запорізькі герої»)¹⁵.

До участі в заходах з дітьми на ТОТ залучають і чинних, і колишніх військовослужбовців Збройних сил РФ^{16,17,18}. На **ТОТ Херсонської області** російські десантники зі складу угруповання військ «Дніпр» провели урок для школярів, під час якого демонстрували екіпірування бійців т. зв. СВО, **навчали дітей керувати безпілотними літальними апаратами, а також елементам бойового забезпечення військ**, зокрема, засобами радіаційного, хімічного та біологічного захисту¹⁹.

Скріншот з відео, на якому російські десантники зі складу угруповання військ «Дніпр» демонструють дітям зброю та засоби спорядження російських військовослужбовців, ТОТ Херсонської області, травень 2025. Джерело: https://t.me/tavria_kherson/50660, архів: <https://archive.ph/wip/aUIVn>

12 <https://glava.rk.gov.ru/articles/cd5e0487-8597-45cb-a7da-f6c299c83d0c?ysclid=m8ouxnkl3y910935428>, архів: <https://archive.ph/wip/oCHUC>

13 <https://sev.gov.ru/info/news/254572/?ysclid=m8ovels5tj579308535>, архів: <https://archive.ph/xZpmA>

14 <https://repoi-xo.pф>, архів: <https://archive.ph/zX03r>

15 https://zs.zo.gov.ru/news/show/zaporozhskie_geroi_kadrovj_konkurs_dlya_uchastnikov_svo_provoditsya_v_zaporozhskoj_oblasti, архів: <https://archive.ph/wip/UCIlf>

16 <https://sevastopol-news.com/society/2025/01/21/429648.html>, архів: <https://archive.ph/wip/3HfxJ>

17 <https://my-evp.ru/news/glavnoe/o-spetsoperatsii-iz-pervyh-ust-v-evpatorii-sostoyalas-vstrecha-uchastnika-svo-s-molodezhyu/>, архів: <https://archive.ph/wip/Hdj5H>

18 <https://t.me/m2mxo/2105>, архів: <https://archive.ph/R5rio>

19 https://t.me/tavria_kherson/50660, архів: <https://archive.ph/wip/aUIVn>

На **ТОТ Запорізької області** військовослужбовці РФ, які проходять службу в загоні БАРС-32 імені П. А. Судоплатова та у так званому стрілецькому батальйоні військової комендатури Запорізької області, провели для учнів Чкалівської школи № 42 заняття з допризовної військової підготовки. Дітей навчали **розбирати й збирати автомат АК-12**, ознайомлювали з його конструктивними особливостями, а також із базовими навичками домедичної допомоги²⁰.

Крім регулярних зустрічей з військовослужбовцями, мілітаристське спрямування має й система обов'язкових для відвідування щотижневих уроків під назвою **«Разговоры о важном» (укр. — «Розмови про важливе»)**²¹. У січні 2025 року темою таких занять був «рік захисника вітчизни». Учням нав'язували аналогії між подіями Другої світової війни та нинішньою агресією проти України: **як у минулому, так і тепер російські військові начебто «захищають» свою батьківщину від «нацизму» та «зовнішніх загроз»**. Тож учням цілеспрямовано прищеплюють виправдання збройної агресії РФ проти України.

У травні 2025 року в межах «Розмов про важливе», присвячених темі «80-річчя перемоги у великій вітчизняній війні», також спостерігається цілеспрямоване нав'язування ворожого ставлення до України. Зокрема, у сценарії уроку містяться тези про **боротьбу російських військових за батьківщину (тобто Росію) з «українськими неонацистами» в зоні так званої СВО**. Такий виклад матеріалу чітко спрямований на формування у дітей уявлень про легітимність війни та ворожості до України²².

Особливу увагу окупаційна адміністрація приділяє святкуванню російських державних дат — «дня захисника вітчизни» (23 лютого) та «дня перемоги» (9 травня). Ці дні використовуються як чергові інструменти для нав'язування дітям (починаючи з дошкільного віку) викривленого уявлення про війну проти України.

Деякі приклади заходів на **ТОТ АР Криму**.

■ У Нижньогірській школі № 2 провели так званий «парад перемоги», під час якого учні були одягнені **у військову форму, що імітує різні роди військ: танкістів, піхотинців, льотчиків, десантників, морських піхотинців, сил спеціальних операцій, а також юнармійців**²³.

20 <https://t.me/yunarmeetzzo/3157>, архів: <https://archive.ph/wip/mNjNE>

21 <https://xn--80aafadvc9bifbaeqqOp.xn--p1ai/27-01-2025/>, архів: <https://archive.ph/OXwEe>

22 https://пазговорыоважном.рф/05-05-2025/10-11/1s/10_11.pdf?v=1.0,

архів: <https://archive.ph/wip/RVV8o>

23 https://vk.com/wall-217363296_3349, архів: <https://archive.ph/5SDcX>

На фото: учні Нижньогірської школи № 2 у військовій формі, ТОТ АР Крим, травень 2025. Джерело: https://vk.com/wall-217363296_3349, архів: <https://archive.ph/5SdCX>

У Журавлінській середній школі під час заходу «Во славу победы!» (укр. — «На славу перемоги!») діти, починаючи з першого класу, не лише марширували та співали військових пісень, а й проходили навчання з поводження зі зброєю²⁴.

На фото: співробітники західного зонального центру «Регіонального центру з підготовки до військової служби та військово-патріотичного виховання» («Кримпатріотцентр») вчать учнів Журавлінської середньої школи поводженню зі зброєю, ТОТ АР Крим, травень 2025. Джерело: https://vk.com/wall-217363296_3366, архів: <https://archive.ph/wip/wriJa>

На ТОТ Херсонської області.

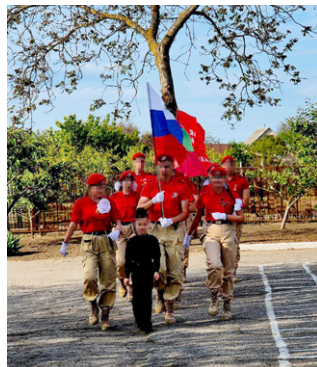
■ У дитячому садочку міста Генічеськ діти, одягнені у військову форму, виступали перед запрошеними військовослужбовцями Росгвардії і так званим членом верхньої палати Федеральних Зборів РФ²⁵. Подібні заходи формують у дітей уявлення про військову службу як про нібито престижну та природну частину життя.

На фото: представники територіального органу Росгвардії, сенатор РФ Айрат Гібатдінов, голова регіональної ветеранської організації — полковник у відставці Євгеній Червоний разом з дітьми, одягненими у військову форму, в дитячому садку на ТОТ Херсонської області, лютий 2025. Джерело: https://t.me/VGA_Kherson/28294, архів: <https://archive.ph/WPLOM>

На ТОТ Запорізької області.

- У Костянтинівській школі № 2, де відкрито спеціалізований клас Росгвардії, під час святкової лінійки школярі разом з учителями виконували **пісню «Служити Росії»**. Цей виступ покликаний закріпити у дитячій свідомості уявлення про службу країні-агресору як про «почесний обов'язок»²⁶.

На фото: учні Костянтинівської школи № 2, одягнені у форму мілітаристської організації «Юнармія», марширують з прапором Росії та червоним прапором з символікою комуністичного тоталітарного режиму, ТОТ Запорізької області, травень 2025. Джерело: <https://t.me/konstantinovskaya2/2120>, архів: <https://archive.ph/wip/ZSJGN>

- У дитячому садку «Калинка» окупованого міста Токмак дітям розповідали про війну та залучали до виготовлення тематичних виробів²⁷.

На фото: діти дошкільного віку, одягнені у військову форму та з предметами, схожими на зброю, в руках, на тлі пропагандистських плакатів з гаслами «Росія — моя батьківщина», «2025 — рік захисника вітчизни», плаката з портретом та висловами Путіна. ТОТ Запорізької області, червень 2025. Джерело: <https://t.me/obrzp/34360>, архів: <https://archive.ph/wip/mOCJI>

²⁶ <https://t.me/konstantinovskaya2/2120>, архів: <https://archive.ph/wip/ZSJGN>

²⁷ <https://t.me/obrzp/34360>, архів: <https://archive.ph/wip/mOCJI>

Мілітаристський характер має і **позашкільне дозвілля дітей з ТОТ**.

- У школі № 24 окупованого міста Севастополь діти зібрали посилки з подарунками та листами підтримки для російських військовослужбовців, які беруть участь у війні проти України²⁸.

На фото: учні школи №24 з коробками, на яких зображені прапори Росії та символи «Z», що використовуються як символ російського військового вторгнення в Україну, ТОТ міста Севастополь, квітень 2025.

Джерело: https://vk.com/wall-177557250_30906, архів: <https://archive.ph/wip/AUK4I>

У Генічеському центрі дитячої та юнацької творчості, а також закладах Чаплинського району (**ТОТ Херсонської області**) в межах акції «Портрет героя» діти малювали портрети російських військовослужбовців, які брали участь у війні проти України^{29,30}. Також на окупованій частині Херсонщини діє проєкт «Школа і СВО», спрямований на залучення дітей до заходів з підтримки учасників т. зв. СВО — плетіння маскувальних сіток, виготовлення окопних свічок тощо³¹. Так дітей з раннього віку залучають до героїзації учасників збройної агресії РФ.

На фото: вихованці Генічеського центру дитячої та юнацької творчості студії «Чарівна кисть» тримають в руках малюнки з портретом військовослужбовця РФ, який бере участь у війні проти України, ТОТ Херсонської області, травень 2025. Джерело: <https://t.me/depobrherson/13568>, архів: <https://archive.ph/B8gMI>

У Новоданилівській школі № 32 (окупована частина **Запорізької області**) діти у позаурочний час плетуть маскувальні сітки у спеціально облаштованій «майстерні»³².

На фото: учні 5–9 класів Новоданилівської школи № 32 виготовляють маскувальну сітку для військовослужбовців РФ, які беруть участь у війні проти України, ТОТ Запорізької області, травень 2025. Джерело: <https://t.me/obrzp/33383>, архів: <https://archive.ph/wip/HmCck>

29 <https://t.me/depobrherson/13568>, архів: <https://archive.ph/B8gMI>

30 <https://t.me/depobrherson/13470>, архів: <https://archive.ph/wip/shi1c>

31 <https://t.me/depobrherson/13545>, архів: <https://archive.ph/wip/chGrm>

32 <https://t.me/obrzp/33383>, архів: <https://archive.ph/wip/HmCck>

Через систематичну пропаганду дітям нав'язують думку, що напад на Україну є «нормальним» і «виправданим» явищем, служба в армії держави-агресора — «почесний обов'язок», а учасники так званої СВО — «герої», яких потрібно наслідувати і всіляко підтримувати.

1.2. ПРОВЕДЕННЯ МІЛІТАРИСТСЬКИХ ІГОР ТА ЗМАГАНЬ

У межах посиленої мілітаризації навчального та позашкільного середовища на TOT проводять змагання й ігри з чітко вираженим військовим компонентом. Наймасштабнішим серед них є проєкт «Зарниця 2.0», який офіційно позиціонується як елемент підготовки майбутнього мобілізаційного резерву армії РФ, включно з дітьми з окупованих територій України. Формат гри та змагального процесу навмисно обраний з огляду на те, що діти легше і позитивніше сприймають інформацію та поведінкові моделі через ігрові форми, що активно використовує окупаційна влада для нормалізації військової підготовки.

Про відродження радянської гри, масштаби залучення дітей, фінансування та відповідальних за проведення «Зарниці 2.0» детальніше викладено у статті «Гра "Зарниця 2.0": військовий вишкіл дітей на TOT»: <https://almenda.org/gra-zarnicya-2-0-vijskovij-vishkil-ditej-na-tot/#statistika-uchasti-v-zarnitsi-2-0>

На всіх TOT діти активно залучені до участі у відбіркових, муніципальних, регіональних етапах гри «Зарниця 2.0», їх також вивозять на територію РФ для участі в окружному етапі та фіналі гри.

Деякі приклади заходів на **TOT AP Крим**.

- Муніципальний етап «Зарниці 2.0» Сімферопольського району відбувся у Новоандріївській школі, в ньому взяли участь 18 команд, які змагались у стройовій та вогневій підготовці, знанні історії та вмінні збирати й розбирати зброю³³. **До участі у грі з січня 2025 року були залучені 35 518 дітей віком з 6 років.** Партнерами проведення гри виступають: Росгвардія, ДТСААФ, Спілка ветеранів т. зв. СВО, МНС Росії, Кримський дослідницький інститут безпілотних технологій та інші³⁴.

³³ <https://www.krympatriotcentr.ru/%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0-2-0-%F0%9F%87%B7%F0%9F%87%BA.html>, архів: <https://archive.ph/wip/2YQ49>

³⁴ <https://rk.gov.ru/articles/cb5611ba-031d-48a2-9635-d68c4423f889>, архів: <https://archive.ph/DcXOf>

На ТОТ Херсонської області.

■ На базі Приморської школи відбувся муніципальний етап гри «Зарниця 2.0», де діти змагалися в стройовій підготовці, стрільбі, а також в управлінні безпілотниками. **До відбіркового етапу гри було залучено 1 311 дітину**³⁵. Ігри відбулися за підтримки представників окупаційної адміністрації, центру «Воїн», ГУ МНС Росії в Херсонській області, Військового комісаріату регіону^{36,37}.

На фото: діти в спорядженні для військово-тактичної гри «Лазертаг», що імітує бойові дії, під час змагань у грі «Зарниця 2.0», ТОТ Херсонської області, травень 2025. Джерело: https://t.me/VGA_Kherson/30376, архів: <https://archive.ph/wip/Br2vD>

35 <https://henichesk.ru/news/1966-rosogvardeicy-prinjali-uchastie-v-sudeistve-municipalnogo-etapa-voenno-patrioticheskoi-igry-zarn.html>, архів: <https://archive.ph/wip/DE3lu>

36 https://t.me/VGA_Kherson/30376, архів: <https://archive.ph/wip/Br2vD>

37 <https://t.me/mypervie84/3912>, архів: <https://archive.ph/wip/XwlAW>

На ТОТ Запорізької області.

■ Для учнів Вовчанської школи № 31 представники т. зв. військової поліції провели заняття зі стрийової підготовки та майстер-клас зі збирання-розбирання АК-12³⁸. **У регіональному етапі гри брали участь 70 команд, близько 100 школярів**^{39,40}. До проведення гри в регіоні залучені представники окупаційного уряду Запорізької області, т. зв. міністерства освіти і науки Запорізької області, т. зв. міністерства молодіжної політики Запорізької області та регіонального відділення центру «Воїн»⁴¹.

На фото: представники військової поліції навчають учнів Вовчанської школи № 31 Якимівського району складання/розбирання АК-12, ТОТ Запорізької області, квітень 2025. Джерело: <https://t.me/yunarmeezzo/3711>, архів: <https://archive.ph/wip/bAVTm>

На фото: школяр стріляє з автомата для військово-тактичної гри «Лазертаг», що імітує бойові дії, під час змагань у грі «Зарниця 2.0», ТОТ Запорізької області, квітень 2025. Джерело: <https://berdyansk-news.ru/society/2025/05/21/62078.html>, архів: <https://archive.ph/wip/47CYO>

Організаторами проєкту «Зарниця 2.0» у 2025 році виступають рухи «Двіженіє первих» та «Юнармія»⁴², визначені ключовими виконавцями реалізації державної політики щодо «збереження та захисту традиційних

38 <https://t.me/yunarmeezzo/3711>, архів: <https://archive.ph/wip/bAVTm>

39 <https://t.me/yunarmeezzo/3725>, архів: <https://archive.ph/PAVvw>

40 <https://berdyansk-news.ru/society/2025/05/21/62078.html>, архів: <https://archive.ph/wip/47CYO>

41 https://vk.com/wall-218359825_1088, архів: <https://archive.ph/wip/l0evT>

42 Детальніше про ці та інші російські рухи можна прочитати у Звіті «Молодіжні рухи як інструмент індоктринації та мілітаризації на ТОТ України», а також у статті «Рух перших» — як не засуджене зло минулого стає новою небезпекою майбутнього.

російських цінностей». Про це 10 червня 2025 року публічно заявив президент РФ Путін під час засідання Ради Безпеки Російської Федерації⁴³. Варто наголосити, що ідея «захисту традиційних цінностей» є складовою ідеологічної конструкції «руського міра», яка використовується як офіційне обґрунтування окупації Автономної Республіки Крим та частин Донецької і Луганської областей у 2014 році, а також повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році.

Займаючи важливу позицію в системі мілітаризації та ідеологічного впливу, ці організації активно розширюють свою присутність на тимчасово окупованих територіях. **Чисельність дітей і молоді, залучених до діяльності регіональних представництв «Двіженія первих» та «Юнармії», і далі зростає.**

- **TOT AP Крим — близько 100 682**
(«Юнармія» — 14 562⁴⁴, «Двіженіє первих» — 86 120⁴⁵);
- **TOT міста Севастополь — близько 37 000**
(«Юнармія» — понад 17 000⁴⁶, «Двіженіє первих» — близько 20 000⁴⁷);
- **TOT Херсонської області — близько 6 520**
(«Юнармія» — близько 320⁴⁸, «Двіженіє первих» — понад 6 200⁴⁹);
- **TOT Запорізької області — близько 19 413**
(«Юнармія» — близько 413⁵⁰, «Двіженіє первих» — близько 19 000⁵¹).

Регіональні осередки згаданих рухів у співпраці з окупаційними адміністраціями за звітний період організовували і вивезення дітей з TOT на територію Росії під приводом участі в псевдопатріотичних заходах, форумах^{52,53,54}.

43 <http://www.kremlin.ru/events/president/news/77160/videos>, архів: <https://archive.ph/wip/tsV6v>

44 <https://surl.li/izfyvg>, архів: <https://archive.ph/oxzBQ>

45 <https://surl.li/qntztl>, архів: <https://archive.ph/oxzBQ>

46 <https://sevastopol-news.ru/other/2025/06/22/471217.html?ysclid=mc8yfc5lt0952224576>, архів: <https://archive.fo/wip/LPFpW>

47 https://vk.com/wall-126326014_191160, архів: <https://archive.fo/UPA2x>

48 <https://www.herson.kp.ru/daily/27666/5055218/?ysclid=mc8w6t0iuc822631130>, архів: <https://archive.ph/wip/ccCV6>

49 <https://bloknot-herson.ru/news/predsdatel-dvizheniya-pervykh-v-khersonskoy-oblast-1842838?ysclid=mc5cob3h5588732499>, архів: <https://archive.ph/wip/nKjz1>

50 <https://surl.li/tgcygg>, архів: <https://archive.fo/wip/8P59f>

51 <https://t.me/BalitskyEV/5051>, архів: <https://archive.ph/wip/XAL00>

52 <https://t.me/obrzp/31366>, архів: <https://archive.ph/wip/AmPSc>

53 https://t.me/za_tv_ru/34003, архів: <https://archive.ph/wip/vrn78>

54 <https://t.me/obrzp/31360>, архів: <https://archive.ph/wip/42mjI>

1.3. ВІЙСЬКОВА ПІДГОТОВКА ДІТЕЙ ТА НАВЧАННЯ УПРАВЛІННЮ БПЛА

Військова підготовка дітей на окупованих територіях ведеться систематично та має на меті створити з українських дітей мобілізаційний ресурс для участі у розпочатих Росією війнах. За моніторинговий період (січень-червень 2025 року) було зафіксовано проведення таких заходів.

На ТОТ АР Крим.

■ У квітні 2025 року для **120 дітей віком від 14 до 18 років** були організовані десятиденні військово-польові збори під назвою «Школа юних командирів — ШТОРМ КРИМ». Назва «ШТОРМ» позиціонується як абревіатура від **«школа тактичного навчання російської молоді»**. Головним організатором зборів став ДБОУ ДО РК «Кримпатріотцентр». Навчання відбувалося на чинній тренувальній базі, де умови **максимально наближені до бойових**. Військовослужбовці Збройних сил РФ, включно з учасниками т. зв. СВО, проводили інтенсивну підготовку дітей за такими напрямками:

- виконання умовних бойових завдань;
- тактика ведення бою;
- гірська підготовка;
- тактична медицина;
- інженерна та вогнева підготовка;
- орієнтування на місцевості;
- водіння самохідної техніки;
- управління БПЛА^{55,56}.

Серед організаторів зборів:

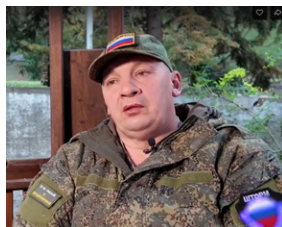
директор
«Кримпатріотцентру» **Сергій
Гаврильчук**

автор проекту
«Школа юних командирів –
ШТОРМ КРИМ» – начальник
польового відділу
«Кримпатріотцентру»
Віктор Осетров,

55 https://vk.com/wall-217363296_3289, архів: <https://archive.ph/wip/ulGMx>

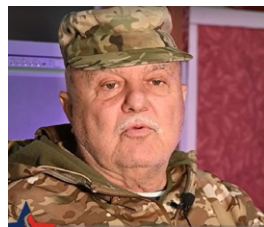
56 https://vk.com/wall-148027165_9349, архів: <https://archive.ph/wip/O84kz>

начальник відділу з протидії екстремізму та тероризму
«Кримпатріотцентру»
Дмитрій Пікінер

педагог
«Кримпатріотцентру»
Дар'я Горохова,

учасник т. зв. СВО
Валентин Русаков

учасник т. зв. СВО
Дмитрій Донской

педагог
«Кримпатріотцентру»
підполковник запасу ЗС РФ
Міхаїл Кліпач

педагог
«Кримпатріотцентру»
Міхаїл Мансуров⁵⁷

Фото зроблені як скріншоти з відео: https://vk.com/wall-127187746_4241,
архів: <https://archive.ph/wip/FKzsR>

У межах зборів діти виконували завдання з облаштування фортифікаційних споруд, зокрема: **обладнали кулеметне гніздо, викопували одиночні окопи для стрільби з положення лежачи та з коліна, проводили умовну доставку боєприпасів і «поранених»**. Окремі учасники, які проходили підготовку як оператори БПЛА, **відпрацьовували «знищення умовного противника»**. За заявами організаторів, діти **«оволоділи роботою як з FPV-дронами, так і з розвідувальними БПЛА, здатними піднімати вантажі до 30 кг»** — такі дрони активно використовує РФ у війні проти України. Військові інструктори зазначають, що вміння керувати БПЛА має бути доведене до автоматизму, і «саме у дитячому віці ця навичка формується найшвидше». Окрім суто військових навичок, збори мали й чітко виражений ідеологічний і профорієнтаційний характер. Як зазначають організатори, одна з цілей — **налаштування підлітків на служіння батьківщині (тобто РФ)**,

через ознайомлення зі структурою та спеціалізаціями у збройних силах: хтось із учасників, за їхніми словами, виявить бажання стати штурмовиком, хтось — водієм бойової техніки.

Окремо підкреслюється, що організатори планують розширити формат програми, зокрема — **залучити до наступних зборів дітей молодшого віку**⁵⁸.

На фото: діти, одягнені у військову форму, зі зброєю в руках, під час військово-польових зборів під назвою «Школа юних командирів — ШТОРМ КРИМ», ТОТ АР Крим, квітень 2025. Джерело: https://vk.com/wall-217363296_3289, архів: <https://archive.ph/wip/ulgMx>, https://vk.com/wall-148027165_9349, архів: <https://archive.ph/wip/O84kz>

- Протягом квітня-травня 2025 року **понад 3 800 школярів**⁵⁹ із навчальних закладів, зокрема, шкіл-інтернатів окупованого Криму, пройшли навчання із **розбирання/складання автомата, метання гранат, спорядження магазину**⁶⁰. Організатором навчальних зборів стало окупаційне міністерство освіти, науки та молоді Республіки Крим, ДБОУ ДО РК «Кримпатріотцентр», а базою для їх проведення — зональні центри «Кримпатріотцентру» та навчально-методичного центру військово-патріотичного виховання молоді «Авангард»^{61,62}.

На ТОТ Херсонської області.

- Учні Тарасівської та Великокопанської шкіл пройшли **навчання зі стрійової підготовки, а також взяли участь у тренувальних стрільбах**, організованих т. зв. міністерством молодіжної політики Херсонської області спільно з АНО «Молодіжний центр “Патріот”»⁶³. Подібні навчання проводили і для дітей інших шкіл регіону, зокрема, Чонгарської школи Генічеського району⁶⁴.

На ТОТ Запорізької області.

- У школі № 24 тимчасово окупованого Мелітополя чинний співробітник Росгвардії навчає дітей стрійовій підготовці з формулюванням: **«Кожен школяр — це майбутній захисник батьківщини»** (тобто Росії)⁶⁵.
- У травні 2025 року **80 дітей**⁶⁶ **було вивезено до оборонно-патріотичного табору «Авангард»** у російському місті Волгоград для проходження військово-патріотичної підготовки та «визначення з майбутньою професією»⁶⁷. У червні до цього ж табору за сприяння центру «Воїн» вивезли другу групу дітей^{68,69}. Такі вивезення спрямовані на формування у дітей лояльності до армії РФ, звання до військового способу життя та заохочення до вибору військової служби як бажаного життєвого шляху.

59 https://vk.com/wall-148027165_9530, архів: <https://archive.ph/wip/nNKhI>
60 https://vk.com/wall-217363296_3315, архів: <https://archive.ph/wip/EMfgR>
61 https://vk.com/wall-217363296_3335, архів: <https://archive.ph/wip/GKQXI>
62 https://vk.com/wall-217363296_3321, архів: <https://archive.ph/wip/JNS8m>
63 <https://t.me/m2mxo/3158>, архів: <https://archive.ph/wip/204DD>
64 <https://t.me/m2mxo/3203>, архів: <https://archive.ph/wip/4Rzt7>
65 <https://t.me/obrzp/31448>, архів: <https://archive.ph/wip/62lvD>
66 <https://t.me/obrzp/33471>, архів: <https://archive.ph/wip/UQ6cc>
67 <https://t.me/obrzp/33511>, архів: <https://archive.ph/YTgrI>
68 https://t.me/za_tv_ru/34439, архів: <https://archive.ph/wip/KE8n8>
69 <https://t.me/obrzp/33977>, архів: <https://archive.ph/wip/USKu4>

Детальніше про діяльність табору «Авангард» у Волгограді — у статті «Войни для російського режиму. Як Росія мілітаризує українських дітей з ТОТ»: <https://almenda.org/voini-dlya-rosijskogo-rezhimu-yak-rosiya-militarizuye-ukrainskix-ditej-z-tot/>

Окупаційна влада приділяє особливу увагу військовій підготовці кадетів на тимчасово окупованих територіях. У травні 2025 року в місті Євпаторія відбулися навчальні збори для учнів кадетських класів окупованого Криму в рамках дисципліни «Основи безпеки та захисту батьківщини». Захід відбувся на базі центру військово-патріотичного виховання молоді «Авангард» і охопив 93 учні, які проходили інтенсивну підготовку з тактики, вогневої підготовки, захисту від радіаційної, хімічної та біологічної загроз, будівельну, фізичну та військово-медичну підготовку⁷⁰. До проведення занять залучали представників окупаційного «міністерства освіти» Криму, військкомату, Росгвардії, брав участь і учасник так званої СВО Антон Старостін, нагороджений званням «Героя Росії» за участь у війні проти України⁷¹.

На фото: учасники клубу «Патріот» на показі бойової техніки та зброї, ТОТ АР Криму, травень 2025. Джерело: https://vk.com/wall867631847_631, архів: <https://archive.ph/wip/FFjIZ>

На фото: діти в касках та зі зброєю в руках під керівництвом чоловіка, одягненого у військову форму, під час навчальних зборів для учнів кадетських класів, ТОТ АР Крим, травень 2025. Джерело: https://t.me/crimean_patriot/8671, архів: <https://archive.ph/wip/FFjIZ>

70 https://t.me/crimean_patriot/8671, архів: <https://archive.ph/wip/FFjIZ>

71 https://vk.com/wall867631847_631, архів: <https://archive.ph/wip/FFjIZ>

Кількість дітей, залучених до числа кадетів на ТОТ, і далі зростає (станом на 2025 рік):

на ТОТ АР Крим — 260 кадетських класів, 6 265 дітей⁷²;

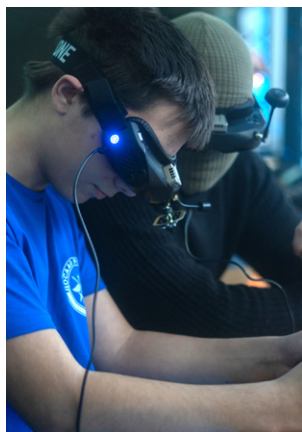
на ТОТ Севастополя — 55 кадетських класів, 1 479 дитини⁷³;

на ТОТ Херсонської області — 9 кадетських класів, 205 дітей⁷⁴;

на ТОТ Запорізької області — 13 кадетських класів⁷⁵.

Про розвиток кадетського руху детальніше — у звіті «Фабрика війни: кадетство на ТОТ АР Крим та міста Севастополя»: https://almenda.org/wp-content/uploads/2024/09/Cadet_web_ukr-1.pdf, а також у статті «Мілітаризація з дитячого садка: як у тимчасово окупованому Севастополі виховують майбутніх “захисників” Росії»: <https://almenda.org/militarization-from-kindergarten-how-future-defenders-of-russia-are-raised-in-the-temporarily-occupied-sevastopol/>

Однією з помітних тенденцій мілітаризаційного впливу на ТОТ є дедалі частіше залучення дітей до опанування навичок керування БПЛА — під час військової підготовки, у форматі ігор, змагань або навчальних занять.

На **ТОТ АР Крим** регіональне відділення ДТСААФ Криму під керівництвом Андрія Попова з 2024 року активно впроваджує курси з підготовки операторів БПЛА⁷⁶. У межах цієї програми зафіксовано проведення навчальних практикумів в позашкільний час для школярів, під час яких протягом чотирьох днів **дітей навчають керуванню безпілотниками, зокрема й FPV-дронами**^{77,78}.

На фото: дитина в окулярах для керування БПЛА під час фіналу освітнього практикуму «Беспілотні технології» у Сімферопольській школі № 29, ТОТ АР Крим, лютий 2025. Джерело: https://vk.com/wall-229349429_10, архів: <https://archive.ph/4saUd>

72 <https://monm.rk.gov.ru/structure/a98ae330-6d53-4d32-ad5c-df3bfe1d20c5>, архів: <https://archive.ph/wip/4LqmJQ>

73 https://sevzakon.ru/assets/files/otchety/gubernator/otchet_ot_27_05_2025.pdf, архів: <https://archive.fo/wip/JxY6S>

74 <https://edu.ru/news/regiony/v-shkolah-hersonskoy-oblasti-otkryto-devyat-kadets/>, архів: <https://archive.ph/wip/eVvJQ>

75 <https://edu.gov.ru/press/9330/v-shkolah-vossoedinennyh-regionov-rabotayut-okolo-12-tys-profilnyh-klassov>, архів: <https://archive.ph/wip/Ly5Hy>

76 https://vk.com/wall-196982714_1125, архів: <https://archive.ph/Vsw9o>

77 https://vk.com/wall-229349429_10, архів: <https://archive.ph/4saUd>

78 <https://surl.lu/kkmjfk>, архів: <https://archive.ph/wip/xTPKw>

На фото: дитина в окулярах і з пультом керування БПЛА під час змагань «Інтелект-кубок “Беспілотні технології”» на базі Відкритого космічного ліцею ім. Г. Т. Берегового, ТОТ АР Крим, травень 2025. Джерело: https://vk.com/albums-229349429?z=photo-229349429_457242737%2Fphotos-229349429, архів: <https://archive.ph/wip/ddVRB>

З кінця грудня 2024 року до травня 2025 року таку підготовку пройшли 192 учні з восьми шкіл ТОТ АР Крим⁷⁹. Навчання завершувалося фінальними змаганнями з пілотування, участь у яких взяли 48 школярів⁸⁰.

Після завершення курсу діти отримують сертифікат про проходження навчання за основною програмою професійної підготовки за спеціальністю **«Оператор безпілотних авіаційних систем з максимальною злітною масою до 30 кг»**⁸¹ — саме такі дрони Росія активно застосовує у війні проти України. Отже, йдеться не про розважальні активності, а про цілеспрямовану підготовку дітей до опанування військово-технічної спеціальності.

Значення підготовки дітей у сфері БПЛА підкреслює і **впровадження нового навчального посібника** для учнів 8–9 класів, присвяченого безпілотним

79 https://vk.com/wall-229349429_77, архів: <https://archive.ph/KaMOe>

80 https://vk.com/bplaedu?w=wall-229349429_757, архів: <https://archive.ph/wip/2mgY>

81 https://vk.com/wall-229349429_94, архів: <https://archive.ph/wip/dMbU8>

апаратам⁸². Підручник, затверджений Наказом Міністерства просвіти РФ від 01.04.2025 № 258⁸³, включено до федеральної освітньої програми, його матеріал викладають у межах предмета «Технологія», зокрема, і на TOT. Такий крок свідчить про системну інтеграцію елементів військово-технічної підготовки у загальну середню освіту, спрямовану на формування у школярів базових навичок для подальшої служби в армії РФ.

Показовим є й той факт, що у переліку доручень президента РФ Путіна за підсумками засідання наглядової ради руху «Двіженіє первих» від 26 березня 2025 року містяться положення, спрямовані на дедалі глибше залучення дітей до військово-технічної підготовки. Зокрема, передбачено **зниження мінімального віку учасників змагань з гонок дронів з 10 до 7 років**, а також **запровадження з 2026 року Всеросійського чемпіонату з пілотування дронів «Пілоти майбутнього» для дітей віком від 7 років**⁸⁴.

82 <https://surl.lt/qpuhix> архів: <https://archive.ph/wip/g0H61>

83 <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202504300026?index=3>,
архів: <https://archive.ph/wip/VQKON>

84 <http://www.kremlin.ru/acts/assignments/orders/77193>, архів: <https://archive.ph/wip/S8dbB>

2. ИНДОКТРИНАЦИЯ

2.1. ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОBOB'ЯЗКОВИХ КІНОПОКАЗІВ

Серед інструментів, які Російська Федерація використовує на ТОТ для ідеологічного впливу, за моніторинговий період помітним став **кінематограф**. Практика використання візуального контенту як елементу виховання реалізується як у межах освітнього процесу (через регулярні заняття на кшталт «Розмов про важливе»^{85,86}, заходів до «року захисника вітчизни», демонстрацію навчальних фільмів⁸⁷), так і поза межами школи — у форматі конкурсів, тематичних показів, фестивалів. Наприклад, у межах ініціативи «Кіно перемоги» школярі відвідують безкоштовні покази стрічок про Другу світову війну (в інтерпретації «великої вітчизняної»), де «російська» армія постає винятковим захисником, а будь-яка сучасна військова агресія РФ подається як історичне продовження «героїчної боротьби»⁸⁸.

Детальніше про психологічний вплив кінострічок на дитячу та підліткову психіку, а також практику розповсюдження кінопоказів на ТОТ — у статті «Кіно як інструмент політичної індоктринації дітей на тимчасово окупованих територіях України»: <https://almenda.org/kino-yak-instrument-politichnoi-indoktrinacii-ditej-na-timchasovo-okupovanix-teritoriyax-ukraini-2/>.

У березні 2025 року міністерство просвіти РФ офіційно затвердило перелік рекомендованих до перегляду стрічок — так звану «золоту колекцію фільмів». Її мають використовувати в навчальних закладах для «патріотичного виховання», зокрема й у позаурочній діяльності⁸⁹.

За моніторинговий період з цього списку дітям **на ТОТ АР Крим та міста Севастополь** показали такі фільми.

■ В рамках акції «Кіно перемоги» в кінотеатрі «Шторм» радянський фільм «Білоруський вокзал» про зустріч колишніх військових через 25 років після закінчення війни, в якому лунає пісня «Нам потрібна одна перемога»⁹⁰. Пісня, що містить заклик до продовження війни за будь-якої ціни, широко використовується РФ у пропагандистських акціях⁹¹. Акція «Кіно перемоги»

85 <https://пазговорыоважном.пф>, архів: <https://archive.ph/er6ld>

86 <https://rutube.ru/video/b0de602c0c5f6868b9ffd9b55d76eb12/>, архів: <https://archive.ph/wip/rNk6x>

87 <https://www.youtube.com/watch?v=a6s4jXvzll8>, архів: <https://archive.ph/C5nlR>

88 <https://crimea-news.com/society/2025/03/10/1613244.html>, архів: <https://archive.ph/wip/VqG00>

89 <https://t.me/minprosr/rf/11269>, архів: <https://archive.ph/wip/vMJA1>

90 https://m.vk.com/wall-195779511_8387, архів: <https://archive.ph/wip/baBFF>

91 https://risu.ua/melitopolski-svyashcheniki-upc-mp-u-propagandistskomu-proekti-zaspivali-nam-nuzhna-odna-pobeda_n146860, архів: <https://archive.ph/wip/w2Jq8>

також передбачає показ інших радянських стрічок подібного змісту: «А зорі тут тихі», «Летять журавлі», «Офіцери», а також сучасних фільмів: «Битва за Севастополь» та «28 панфіловців»⁹², які спрямовані на формування у юних глядачів романтизованого образу війни та спонукають до усвідомлення необхідності «захисту» Росії. До слова, фільм «28 панфіловців», знятий під керівництвом вже згаданого Володимира Мединського, зображує вигаданий російською пропагандою міф про подвиг 28 бійців 316-ї стрілецької дивізії під командуванням генерала Івана Панфілова, які, за екранізованою версією, під час наступу противника на Москву знищили 18 ворожих танків і загинули в бою. Обман розкрився у 1947 році, коли було заарештовано одного із солдатів за зраду батьківщині, який підтвердив, що бій дійсно був, але ніяких подвигів вони не здійснювали і добровільно здалися в полон німцям⁹³. Проте навіть ці історичні докази не перешкодили використанню російською пропагандою радянського міфу про подвиг.

- Для студентів Кримського федерального університету російське товариство «Знання» показало документальний фільм «Рідні наші», що має пропагандистський характер та розповідає про військову династію сім'ї Богуш-Денисенко, різні покоління якої воювали на різних фронтах — від Першої світової до т. зв. «спеціальної військової операції»^{94,95}. Проводячи аналогію між світовими війнами та т. зв. СВО, Росія намагається виправдати збройну агресію проти України в очах глядачів подібних стрічок.

На **TOT** Херсонській області.

- Фільм «Доля людини» про життя радянського солдата під час Другої світової війни (йменованої російською пропагандою «великою вітчизняною») у Генічеській школі № 3 показали дітям за участі представниці окупаційної влади — т. зв. заступниці губернатора Тетяни Кузьміч⁹⁶. Цей же фільм переглядали й учні Григорівської школи⁹⁷.

92 <https://crimea-news.com/culture/2025/03/13/1615963.html>, архів: <https://archive.ph/wip/Xx72B>

93 <https://www.radiosvoboda.org/a/28144286.html>, архів: <https://archive.ph/wip/AJilD>

94 <https://pobedarf.ru/2025/03/05/studentam-pokazyvayut-kino-o-vojne/>, архів: <https://archive.ph/wip/xmSqJ>

95 <https://cfuv.ru/news/v-kfu-startoval-cikl-kinoseansov-posvyashhjonnykh-godovshhine-pobedy-v-velikoj-otechestvennoj-vojne>, архів: <https://archive.ph/wip/lP9ym>

96 <https://t.me/mypervie84/3544>, архів: <https://archive.ph/wip/EEOpS>

97 <https://t.me/mypervie84/3482>, архів: <https://archive.ph/wip/XHGdC>

На фото: учні Григорівської школи під час перегляду фільму «Доля людини», ТОТ Херсонської області, квітень 2025. Джерело: <https://t.me/mypervie84/3482>, архів: <https://archive.ph/wip/XHGdC>

■ Студентам Чаплінського аграрного коледжу показували спеціальні репортажі телеканалу «Азовсталь. Звільнення», автор яких зазначає: «Завдяки проекту молодь Херсонщини зможе розширити свої знання про перебіг СВО, а також про возз'єднання Криму з Росією. Він чудово спростовує українську пропаганду»⁹⁸.

На ТОТ Запорізької області.

Документальний фільм «Стійкий» в рамках проекту «Без терміну давності». Фільм є частиною пропагандистського циклу «Дякую за службу!», спрямованого на популяризацію служби в силових структурах РФ, героїзацію російських військових⁹⁹.

На фото: учасники організації «Юнармія» за переглядом фільму «Стійкий», організованим Російським військово-історичним товариством Запорізької області, ТОТ Запорізької області, березень 2025. Джерело: <https://t.me/yunarmmeetzo/3542>, архів: <https://archive.ph/wip/kUA5e>

⁹⁸ <https://t.me/m2mxo/1982>, архів: <https://archive.ph/wip/U25ai>

⁹⁹ <https://t.me/yunarmmeetzo/3542>, архів: <https://archive.ph/wip/kUA5e>

Учням школи № 15 ТОТ Мелітополя^{100,101}, Якимівської ЗОШ № 27¹⁰² та Новодніпровської ЗОШ ТОТ Василівського району¹⁰³ показували фільм «Герої живі» за підтримки, зокрема, російської пропагандистської громадської організації «Безсмертний полк Росії». Ця організація проводить однойменні акції-марші з портретами та виступами-вшануванням «учасників війни», що використовуються як інструмент воєнної пропаганди¹⁰⁴.

На фото: учні шкіл № 1 та № 24 окупованого Мелітополя, вдягнені у пілотки та з зав'язаними краватками, схожими на радянську атрибутику піонерської організації, з прикріпленими до одягу георгіївськими стрічками, ТОТ Запорізької області, квітень 2025. Джерело: <https://t.me/obrzp/30169>, архів: <https://archive.ph/wip/X3ICF>

100 https://t.me/za_tv_ru/32143, архів: <https://archive.ph/wip/Xjq8t>

101 <https://t.me/obrzp/29781>, архів: <https://archive.ph/wip/qVEEe>

102 <https://t.me/obrzp/30062>, архів: <https://archive.ph/wip/vyeyz>

103 https://vk.com/wall-217630752_5062, архів: <https://archive.ph/wip/FTWzO>

104 <https://t.me/obrzp/30169>, архів: <https://archive.ph/wip/X3ICF>

Загалом така інформаційно-культурна політика на ТОТ свідчить про відтворення радянських практик і водночас про адаптацію російської пропагандистської стратегії до сучасних умов, де медіа, зокрема кіно, виконує функцію інструменту цілеспрямованого впливу на свідомість молодшого покоління.

2.2. ЗАЛУЧЕННЯ ЦЕРКВИ ДО НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

За моніторинговий період з відкритих джерел помітна **тенденція втручання релігійних організацій, зокрема, Російської православної церкви, до освітнього процесу та неформальної освіти** дітей і молоді на ТОТ Херсонської та Запорізької областей. На ТОТ АР Криму її вплив посилюється, розпочавшись ще з перших років окупації півострова. У 2016 році митрополит Сімферопольський і Кримський Лазар публічно наголошував на важливості створення системи співпраці священнослужителів, педагогів і представників окупаційної влади задля «впливу на молоде покоління»¹⁰⁵. Ці принципи стали фундаментом для подальшої інтеграції церковної ідеології в освітній процес.

Джерело: фото обкладинки підручника

<https://surl.li/pvahun>,

архів <https://archive.ph/wip/e9oBW>

Нині на рівні початкової школи для 4-х класів запроваджено обов'язковий **курс «Основи релігійних культур та світської етики»** (рос. — «Основы религиозных культур и светской этики»)^{106,107}. Його впроваджують у тісній координації між місцевими структурами РПЦ та представниками окупаційних адміністрацій, зокрема, так званими міністерствами освіти^{108,109,110}.

Зміст курсу «Основи православної культури» містить чітко окреслені ідеологічні установки. **Серед тем: «Росія — наша батьківщина», «Любов і повага до вітчизни», «Патріотизм багатонаціонального та багатоконфесійного народу Росії».**

105 <https://glava.rk.gov.ru/articles/ea4bd936-e108-4ac5-9ff0-60000f502947>,

архів: <https://archive.ph/wip/lko2X>

106 <https://t.me/depobrherson/13157>, архів: <https://archive.ph/wip/Or8MJ>

107 <https://t.me/depobrherson/12033>, архів: <https://archive.ph/K8Zu8>

108 <https://crimea.riaa.ru/20231107/krymskaya-eparkhiya-khochet-rasshirit-sotrudnichestvo-tserkvi-so-shkolami-1132624983.html> архів: <https://archive.ph/Bw1Vs>

109 <https://t.me/depobrherson/11611>, архів: <https://archive.ph/fA1g7>

110 <https://crimea-eparhia.ru/166631.html>, архів: <https://archive.ph/wip/h18kl>

Курс має формувати у дітей уявлення про російську громадянську ідентичність, почуття належності до «російської нації», гордості за Росію як за свою «історичну батьківщину» і знецінювати будь-які альтернативи, зокрема, українську національну ідентичність. За результатами навчання діти повинні «відчувати почуття гордості за свою батьківщину» (тобто Росію)¹¹¹.

На додачу в 2024–2025 навчальному році у школах тимчасово окупованих територій вводиться **нова програма — «Сім'язнавство»** (рос. — «Семьеведение»), яку викладають у межах курсу позаурочної діяльності «Розмови про важливе»¹¹². А в березні 2025 року було презентовано підручник для викладання «Сім'язнавства», який планують поставити в школи з вересня 2025 року¹¹³. Згідно з офіційними повідомленнями, курс розрахований на 36 академічних годин та має сприяти вирішенню «демографічних проблем у Російській Федерації»¹¹⁴. До його викладання залучають представників РПЦ, які просувають традиційні релігійні уявлення про «правильну родину», роль жінки й чоловіка, а також виховання у дітей покірності й відданості державі^{115,116}.

Окрім інтеграції в систему формальної освіти, представники Російської православної церкви активно застосовують і позашкільні інструменти впливу на свідомість дітей. Для цього в структурі РПЦ діють **Загальноцерковний православний молодіжний рух** (рос. — Всецерковное православное молодежное движение) та **Братство православних слідопитів** (рос. — Братство православных следопытов)¹¹⁷, метою діяльності яких, зокрема, визначають «формування патріотичного ставлення до батьківщини (тобто Росії) та підвищення престижу військової служби»¹¹⁸.

Осередки Братства православних слідопитів активно функціонують на тимчасово окупованих територіях АР Криму,¹¹⁹ Севастополя¹²⁰, Донецької та

111 https://edsoo.ru/wp-content/uploads/2023/09/frp_orkse_4-klass.pdf,

архів: <https://archive.ph/wip/w0Z5m>

112 <https://lenta.ru/articles/2024/09/06/semievedenie-v-rossijskih-shkolah-v-2024-godu/>,

архів: <https://archive.ph/wip/hGBPj>

113 <https://tass.ru/obschestvo/23537603>, архів: <https://archive.ph/wip/Zogmy>

114 https://edsoo.ru/wp-content/uploads/2024/08/2_5300844784137559930.pdf,

архів: <https://archive.ph/wip/NpE16>

115 https://monm.rk.gov.ru/uploads/monm/contain/2024/12/02/2024-12-02-17-04-13_4130_241202163017_001.pdf, архів: <https://archive.ph/r3Fym>

116 https://edsoo.ru/wp-content/uploads/2024/08/2_5300844784137559930.pdf,

архів: <https://archive.ph/NpE16>

117 <https://www.patriarchia.ru/db/text/65961.html>, архів: <https://archive.ph/wip/UWpbK>

118 <https://www.patriarchia.ru/db/text/3693780.html>, архів: <https://archive.ph/wip/9pbxP>

119 <https://surl.li/fjeuf>, архів: <https://archive.ph/wip/2636J>

120 <https://bydgotov.com/novosti-bratstva/69887-sevastopol-druzhina-svjatogo-voyna-fedora-ushakova-otrjad-svjatogo-knjazja-vladimira-v-hersonese.html>, архів: <https://archive.ph/weDYl>

Луганської¹²¹, а також Запорізької областей¹²². Девіз православних слідопитів: **«Будь готовий! Завжди готовий за Бога та Росію!»** (рос. — «Будь готов! Всегда готов за Бога и Россию!») — яскраво ілюструє спрямованість діяльності організації, яка, по суті, виконує завдання з русифікації дітей, витіснення української ідентичності та підготовки молоді до служби у структурах Російської Федерації.

У травні 2025 року, під гаслом «готовності за Бога та Росію», **на ТОТ АР Крим** Кримське регіональне відділення Братства організувало Георгіївський парад під назвою «Діти переможців», у якому взяли участь 250 дітей¹²³.

На фото: діти-члени Братства православних слідопитів з прапорами Росії під час параді «Діти переможців», ТОТ АР Крим, травень 2025. Джерело: https://vk.com/bps_crimea?w=wall-216621083_2779, архів: <https://archive.ph/wip/9C0ay>

121 <http://pravlug.ru/vse-novosti/deti-iz-luganska-prinyali-uchastie-v-slyote-bratstva-pravoslavnyh-sledopytov/>, архів: <https://archive.ph/wip/j69dG>

122 <https://berdyanskeparhia.ru/2024/12/17/otkrytie-otryada-bratstva-pravoslavnyh-sledopytov-imeni-savvy-osvyashennogo-v-g-melitopole/>, архів: <https://archive.ph/wip/ZooNr>

123 https://vk.com/bps_crimea?w=wall-216621083_2779, архів: <https://archive.ph/wip/9C0ay>

З TOT Запорізької області в січні 2025 року учасники Мелітопольського загону Братства православних слідопитів були вивезені на тимчасово окуповану територію Криму для участі у зимовому зльоті «Кадетський корпус». Програма заходу включала релігійні обряди (молебень), знайомство учасників, а також заняття з надання домедичної допомоги, основ польового інженерного об'єднання (фортифікації) та подолання перешкод¹²⁴.

Крім активності Братства православних слідопитів, на **TOT AP Крим**:

■ у травні 2025 року представники Архангельської недільної школи (село Ореанда, TOT) провели зустріч із учнями 6-х класів Ялтинської середньої школи-ліцею № 9 у межах курсу «Розмови про важливе». Учнім нав'язували наративи про **«майбутню перемогу над сучасним нацизмом»** (ідеться про перемогу Росії у війні проти України)¹²⁵.

■ за участі учнів 5-го кадетського козачого класу Червоногвардійської школи № 2 у храмі Казанської ікони Божої Матері відбулося відкриття постійної експозиційної виставки «Священники та ченці, ветерани Великої Вітчизняної війни» у рамках єпархіального проєкту «Вони захищали батьківщину»¹²⁶. Фактично захід спрямовано на легітимацію сучасної агресивної політики Росії через продовження радянських міфів, зокрема, героїзацію служителів церкви як борців за «відродження духовного життя» й захисників держави.

На фото: учні 5-го кадетського козачого класу Червоногвардійської школи № 2 на виставці «Священники та ченці, ветерани Великої Вітчизняної війни», TOT AP Крим, травень 2025. Джерело: https://vk.com/wall-193303062_12644, архів: <https://archive.fo/wip/rEKlw>

124 https://t.me/za_tv_ru/30150, архів: <https://archive.ph/Xo1e5>

125 https://t.me/pravmission_yalta/569, архів: <https://archive.ph/wip/L6KzH>

126 https://vk.com/wall-193303062_12644, архів: <https://archive.fo/wip/rEKlw>

На **ТОТ Херсонської області**:

- **в усіх 106 школах** за ініціативи окупаційної влади у співпраці з представниками РПЦ провели **серію уроків «Віра та перемога»** (рос. — «Вера и победа»), які мали розповісти учням про участь священнослужителів у Другій світовій війні (російська влада іменує події «великою вітчизняною війною»)¹²⁷;
- 14 березня єпископ Скадовський і Олешківський Філарет під час відвідування загальноосвітніх навчальних закладів тимчасово окупованого міста Скадовськ передав видання православної літератури, серед яких була книжка **«Дитинство в солдатській пілотці»** (рос. — «Детство в солдатской пилотке»). Таку літературу передають у школи постійно¹²⁸.

На фото: книжки, які передали представники Скадовської єпархії РПЦ навчальним закладам окупованого Скадовська, ТОТ Херсонської області, березень 2025.

Джерело: https://t.me/tavria_kherson/46562, архів: <https://archive.ph/H0H7E>

127 <https://t.me/depobrherson/12121>, архів: <https://archive.ph/ukYJi>

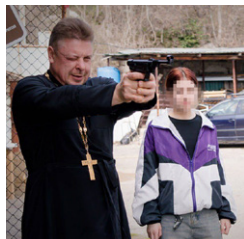
128 https://t.me/tavria_kherson/46562, архів: <https://archive.ph/H0H7E>

На ТОТ Запорізької області.

■ В окупованому Бердянську з 2023 року місцеву школу № 5 окупаційна влада перетворила на «православну гімназію», в якій у 2024–2025 році навчалося 40 дітей¹²⁹. Заклад фінансується з обласного бюджету та єпархії¹³⁰. Крім стандартної програми навчання, дітям нав'язують «духовно-моральне та патріотичне виховання», а також «християнські цінності». На заході, присвяченому 9 травня, лунали ідеологічні установки на підтримку війни та маніпуляція православними цінностями: **«Немає більшої честі, ніж пожертвувати собою»**, а викладачі висловлювали сподівання, що **«діти продовжать справу наших дідів і прадідів»**¹³¹.

■ У будівлі Бердянського Єпархіального Управління відбулося передавання листів, написаних учнями 2-го класу школи № 19 та вихованцями недільної школи при храмі, російським військовим, які беруть участь у війні проти України¹³².

Нерідко під час проведення заходів для дітей самі священники беруть до рук зброю. На ТОТ АР Крим настоятель Свято-Покровського храму Сімеїза протоієрей Євген Халабузар взяв участь у майстер-класі зі стрільби та збирання/розбирання автомата АК-74 у Сімеїзському селищному клубі разом із дітьми¹³³. В рамках іншого заходу цей же священнослужитель РПЦ, збираючи автомат, виголошував дітям про необхідність «любити і бути відданим своїй батьківщині (тобто Росії) та Богу»¹³⁴.

На фото: настоятель Свято-Покровського храму Сімеїза протоієрей Євген Халабузар зі зброєю в руках під час дитячих майстер-класів із поводження із зброєю, ТОТ АР Крим, березень 2025. Джерела: https://t.me/yalta_bлаго/8186, архів: <https://archive.ph/wip/le5XG>, https://t.me/yalta_bлаго/8090, архів: <https://archive.ph/wip/zYPU1>

129 <https://za-inform.ru/zaporozhskaya-oblast/v-berdyanskoj-pravoslavnoj-gimnazii-rasskazali-o-svoih-dostizheniyah/?ysclid=magj200sbf910030703>, архів: <https://archive.ph/wip/6MjCy>

130 <https://tass.ru/obschestvo/20404837>, архів: <https://archive.ph/wip/50Cc7>

131 <https://news-berdyansk.ru/society/2025/05/07/61345.html?ysclid=magj0w5lct579488666>, архів: <https://archive.ph/N6McK>

132 https://t.me/za_tv_ru/33347, архів: <https://archive.ph/wip/rSlIn>

133 https://t.me/yalta_bлаго/8186, архів: <https://archive.ph/wip/le5XG>

134 https://t.me/yalta_bлаго/8090, архів: <https://archive.ph/wip/zYPU1>

Детальніше про ці та інші приклади залучення РПЦ до роботи з дітьми на ТОТ — у статті «Релігія війни: Російська православна церква як інструмент мілітаризації та індоктринації на тимчасово окупованих територіях»: <https://almenda.org/religiya-vijni-rosijska-pravoslavna-cerkva-yak-instrument-militarizacii-ta-indoktrinacii-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyax/>

Зафіксовані факти свідчать про те, що на ТОТ Російська православна церква системно інтегрується в освітній простір, використовуючи формальні й неформальні інструменти впливу для насадження російської ідентичності, героїзації війни, виправдання агресії та мілітаризації свідомості дітей під виглядом патріотичного й духовного виховання.

2.3. ПОЧАТОК ЛІТНЬОЇ ОЗДОРОВЧОЇ КАМПАНІЇ

З 1 червня в Росії офіційно розпочалась літня оздоровча кампанія, за яку понад 40,5 тисяч дитячих таборів приймуть близько 6 млн школярів, з них понад 1,1 млн дітей візьмуть участь у пропагандистських змаганнях, присвячених «року захисника вітчизни» та «80-річчю великої перемоги»¹³⁵. Серед цих дітей будуть і українські діти з **ТОТ Запорізької, Херсонської, Донецької та Луганської областей — близько 53 000**¹³⁶. **Понад 1 500 дітей із ТОТ областей України за літо 2025 року вивезуть у філіали «Артека»** — дитячі центри «Красная гвоздіка» (укр. — «Червона гвоздіка») у окупованому Бердянську та «Корсунь» у окупованому Севастополі¹³⁷.

На території ТОТ АР Крим в літню оздоровчу кампанію діятимуть 36 таборів, а загальна **кількість дітей, яку заплановано залучити до т. зв. відпочинку, становить 190 000**. Окупаційна влада Криму заявляє, що бюджетним коштом прийме по 300 дітей з окупованих українських областей¹³⁸.

Перші зміни вже тривають.

- **Із ТОТ Херсонської області**, з Алешкінського, Голопристанського та Великопетихського районів, вивезли 150 школярів до Євпаторії окупованого Криму за фінансування Калінінградської області РФ¹³⁹.

135 <https://национальныепроекты.рф/news/ot-kryma-do-khabarovska-kak-otdokhnut-letom-rossiyskie-shkolniki/>, архів: <https://archive.ph/ZJu6s>

136 <https://объясняем.рф/articles/news/svyshe-50-tys-detey-iz-donbassa-i-novorossii-otdokhnut-v-letnikh-lageryakh/>, архів: <https://archive.ph/wip/1TCpM>

137 <https://национальныепроекты.рф/news/ot-kryma-do-khabarovska-kak-otdokhnut-letom-rossiyskie-shkolniki/>, архів: <https://archive.ph/ZJu6s>

138 <https://ruinform.com/page/skolko-detey-i-otkuda-priedut-na-otdyh-v-krym-v-2025-godu>, архів: <https://archive.ph/wip/vWMZ4>

139 <https://t.me/depobrherson/13704>, архів: <https://archive.ph/wip/FzrFB>

- **Із ТОВ Запорізької області** вивезли 75 дітей до Ярославської області у рамках шефської допомоги російського регіону. Загалом цього року в Ярославську область відправлять 400 дітей із окупованого Якимівського району¹⁴⁰. 165 дітей вивезені до євпаторійського оздоровчого табору «Перлина» на 21 день за фінансування російського Томська¹⁴¹. Понад 100 школярів перебуватимуть у Москві та Нижньому Новгороді (РФ) завдяки відповідальній за депортацію українських дітей — уповноваженій при президенті РФ з прав дитини Марії Львовій-Беловій та благодійному фонду «Країна для дітей»¹⁴².

Слід зауважити, що всі табори зобов'язані діяти відповідно до **«Федеральної програми виховної роботи для закладів відпочинку дітей та їх оздоровлення»**, затвердженої наказом Міністерства просвіти РФ від 17 березня 2025 року № 209.¹⁴³ Програма передбачає, що перебування дітей у таборах повинно мати наслідком **формування патріотичних почуттів та зміцнення духовно-моральних цінностей, серед яких — служіння вітчизні, тобто Російській Федерації**. Цього досягають проведенням обов'язкових заходів: щоденного підняття прапора РФ та виконання державного гімну, знайомство дітей з «героями Росії», її культурою та традиціями, а також організацією військово-патріотичних ігор, зокрема, «Зарниці 2.0». Окрему увагу приділяють пропаганді та заохоченню до вступу в російські молодіжні рухи, такі як «Юнармія», «Движение первых» та «Орлята Росії».

З огляду на зміст зазначеної програми, перебування дітей у таких таборах має виразне русифікаційне спрямування. Його мета — витіснення української ідентичності та формування у дітей переконання в необхідності любити Росію, переймати її цінності та бути готовими до її «захисту». Більше того, в Російській Федерації **створено розгалужену мережу спеціалізованих військово-патріотичних таборів, основним призначенням яких є військова підготовка дітей та молоді**. Саме до таких таборів систематично вивозять і українських дітей з тимчасово окупованих територій, що свідчить про цілеспрямовану політику мілітаризації та ідеологічного оброблення неповнолітніх.

140 <https://www.mk-zap.ru/social/2025/06/10/prodolzhaetsya-otdykh-akimovskikh-detey-v-yaroslavskoy-oblasti.html>, архів: <https://archive.ph/wip/1KwrV>

141 <https://t.me/obrzp/33745>, архів: <https://archive.ph/wip/uVcml>

142 <https://t.me/obrzp/34085>, архів: <https://archive.ph/wip/yv9JV>

143 <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202503310005?ysclid=mbkeynmn2t774192457>, архів: <https://archive.ph/wip/BYDp8>

Деякі приклади:

- в Євпаторії (**TOT AP Крим**), в таборі «Алиє паруса» (укр. — «Червоні вітрила») стартувала військово-патріотична юнармійська зміна, де щодня дітей вчать військовим навичкам, зокрема «Основам допризовної підготовки та цивільної оборони»¹⁴⁴;
- школярів **TOT Запорізької області** направили до Волгограда (РФ) до оборонно-патріотичного табору «Авангард», де вони пройдуть програму, спрямовану на формування почуття «відповідальності, громадянського обов'язку та патріотизму» (до Росії)¹⁴⁵. Окупаційна влада планує відправити до цього табору **близько 200 дітей з TOT Запорізької області у 2025 році**¹⁴⁶.

Особливу увагу окупаційна влада приділяє **дитячому центру «Артек»**, який фактично перетворений із міжнародного освітньо-культурного простору на інструмент російської пропаганди та русифікації. Під приводом святкування 100-річчя табору окупаційна адміністрація використовує «Артек» для нав'язування українським дітям і дітям з інших європейських країн викривленого розуміння миру — без згадки про необхідність припинення агресії та окупації. Так званий «Маніфест дружби», прийнятий дітьми з 30 країн під час 6-ї зміни 2025 року¹⁴⁷, містить риторику про «єдність» і «спільне майбутнє», що замінює розмову про припинення війни.

Паралельно з цим дітям нав'язують культ військових, які брали безпосередню участь у війні проти України. В «Артеку» відбулися зустрічі з військовослужбовцем РФ Ігорем Юргінім — командиром штурмового загону «Чорна Мамба» та учасником програми «Час героїв», який побажав дітям «служити батьківщині» (тобто Росії)¹⁴⁸, а також з Дмитром Овчаровим — учасником трьох воєнних конфліктів, який відкрито виправдовував участь у бойових діях як «обов'язок захисту батьківщини» (тобто Росії)¹⁴⁹.

144 https://vk.com/wall-217363296_3371, архів: <https://archive.ph/wip/JyG0c>

145 <https://t.me/obrzp/33980>, архів: <https://archive.ph/wip/dEzYc>

146 [https://ria-m.tv/news/379860/okopyi-dronyi-i-lyubov-k-rossii-okkupantyi-otpravili-detey-iz-melitopolya-v-voennyiy-lager-\(foto\).html](https://ria-m.tv/news/379860/okopyi-dronyi-i-lyubov-k-rossii-okkupantyi-otpravili-detey-iz-melitopolya-v-voennyiy-lager-(foto).html), архів: <https://archive.ph/wip/Sp0db>

147 https://artek.org/news/medianews_2025_06_16_3, архів: https://web.archive.org/web/20250712095748/https://artek.org/news/medianews_2025_06_16_3

148 https://artek.org/news/medianews_2025_06_15_2, архів: https://web.archive.org/web/20250712100439/https://artek.org/news/medianews_2025_06_15_2

149 https://artek.org/news/medianews_2025_06_15, архів: https://web.archive.org/web/20250712100147/https://artek.org/news/medianews_2025_06_15

На фото: Дмитро Овчаров під час зустрічі з дітьми у таборі «Янтарний», ТОТАР Крим, червень 2025. Джерело: https://artek.org/news/medianews_2025_06_15, архів: https://web.archive.org/web/20250712100147/https://artek.org/news/medianews_2025_06_15

Більше про пропагандистські заходи, які проводять до 100-річчя дитячого табору Артек, — у статті: <https://almenda.org/artek-in-the-tot-from-recreation-camp-to-propaganda-machine/>

Крім ідеологічного оброблення дітей у таборах, РФ з 2022 року використовує ще один інструмент для вивезення дітей віком 14–17 років з окупованих Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей до РФ — програму **«Університетські зміни»**. Програма передбачає вивезення до російських університетських кампусів для профорієнтації та русифікації українських дітей.

Детальніше про програму — у звіті «Програма “Університетські зміни” як інструмент знищення української ідентичності та індоктринації дітей та молоді з тимчасово окупованих територій»: <https://almenda.org/prohrama-universytetski-zminy/>

У 2025 році триває вивезення дітей з ТОТ за цією програмою.

14 квітня прем'єр-міністр Росії Міхail Мішустін провів нараду із заступниками, під час якої зазначив, що **влітку 2025 року в програмі візьмуть участь понад 2 300 українських дітей**¹⁵⁰, а уряд РФ виділив на її фінансування **150 млн рублів (приблизно \$1,8 млн)**¹⁵¹.

6 червня Міністерство науки та вищої освіти РФ заявило про старт четвертого сезону проєкту «Університетські зміни» для понад 16 000 дітей, зокрема, і з окупованих територій України. Сезон 2025 року пройде в 9 змін¹⁵². Учасниками першої з них уже стали діти з **TOT Запорізької області**:

- діти, які є учасниками руху «Двіженіє первих», вивезені на TOT AP Крим в табір «Артек», де взяли участь у профільній «Університетській зміні»¹⁵³;
- 80 школярів були вивезені на територію РФ до Тамбовського державного університету імені Державіна, за результатами якої, на думку організаторів, діти зможуть визначитися з вибором майбутньої професії¹⁵⁴.

Проте і програмою «Університетські зміни» не завершується низка інструментів російської влади для вивезення українських дітей. Список включає такі проєкти, як **«Більше ніж подорож!», «Культурна карта 4+85»** та інші.

Ось лише деякі приклади вивезення за моніторинговий період.

- За програмою «Більше, ніж подорож» дітей з **TOT Херсонської області** вивозили до Москви на екскурсію «Обличчя перемоги». Під час поїздки їм розповідали історію Росії як їхньої «батьківщини», а також знайомили з так званими героями Росії. За словами організаторів, за підсумками поїздки «діти по-новому подивилися на Росію». За 2024 рік півтори тисячі дітей з окупованої Херсонщини брали участь в подібних вивезеннях¹⁵⁵.

150 <http://government.ru/docs/54752/>, архів: <https://archive.ph/wip/ndNeU>

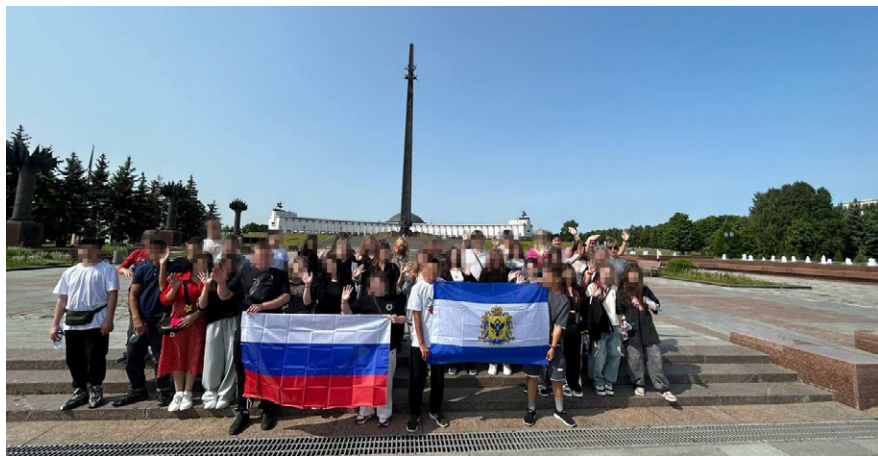
151 <http://government.ru/news/54750/>, архів: <https://archive.ph/SVbS1>

152 <https://www.minobrnauki.gov.ru/press-center/news/novosti-ministerstva/97668/>, архів: <https://archive.ph/wip/QBYKI>

153 <https://www.mk-zap.ru/social/2025/06/16/yunye-zaporozhcy-uchastvuyut-v-universitetskikh-smenakh-v-mezhdunarodnom-detskom-lagere-artek.html>, архів: <https://archive.ph/wip/pUdQ9>

154 <https://tsutmb.ru/news/v-derzhavinskom-universitete-zavershilas-pervaya-universitetskaya-smena-2025-/>, архів: <https://archive.ph/ESaGt>

155 <https://t.me/minmolXO/5522>, архів: <https://archive.ph/wip/Px7pR>

На фото: діти з ТОТ Херсонської області на екскурсії «Обличчя перемоги», Москва, червень 2025. Джерело: <https://t.me/minmolXO/5522>, архів: <https://archive.ph/Px7pR>

■ У червні 47 дітей з Алешкінського району **ТОТ Херсонської області** взяли участь у поїздки до Москви у рамках програми «Культурна карта 4+85», під час якої, за словами організаторів, були занурені в російську культуру^{156,157}.

156 <https://gov.khgov.ru/news/47-aktivistov-iz-aleshkinskogo-okruga-otpravilis-v-moskvu/>,
архів: <https://archive.ph/wip/1hBSt>

157 <https://t.me/mypervie84/4865>, архів: <https://archive.ph/wip/pKxJM>

На фото: діти з ТОТ Херсонської області під час поїздки до Москви, червень 2025.
Джерела: <https://gov.khgov.ru/news/47-aktivistov-iz-aleshkinskogo-okruga-otpravilis-v-moskvu/>, архів: <https://archive.ph/wip/1hBSt>, <https://t.me/mypervie84/4865>,
архів: <https://archive.ph/wip/iAosy>

У травні 2025 року студенти з тимчасово окупованого Мелітополя (**Запорізька область**) були вивезені до Тули (РФ) у межах програми «Більше, ніж подорож», де брали участь в екскурсіях, майстер-класах і відвідували військові музеї. Поїздка включала написання листів підтримки російським учасникам т. зв. СВО і відвідування парку «Патріот», що свідчить про її спрямованість на мілітарну індоктринацію та русифікацію української молоді¹⁵⁸. Ще одна група, що налічувала 45 дітей, в травні була вивезена за програмою «Культурна карта 4+85» до Ростова-на-Дону (РФ)¹⁵⁹.

На фото: діти з ТОТ Запорізької області під час поїздки до Тули, травень 2025.

Джерело: <https://t.me/obrzp/33458>, архів: <https://archive.ph/wip/51Eft>

158 <https://t.me/obrzp/33458>, архів: <https://archive.ph/wip/51Eft>

159 <https://www.mk-zap.ru/social/2025/05/12/45-talantivnykh-detey-iz-zaporozhskoy-oblasti-otpravilis-v-rostovnadonu.html>, архів: <https://archive.ph/wip/47LnN>

Загалом, за словами міністра культури РФ Ольги Любимової, **за програмою «Культурна карта 4+85» у 2025 році з окупованих регіонів України Росія планує вивезти 10 000 дітей**¹⁶⁰.

■ Голова окупаційної адміністрації Запорізької області Євген Балицький подякував призначеній Кремлем уповноваженій з прав дитини в Росії Марії Львовій-Беловій та благодійному фонду «Країна для дітей» за нещодавнє **вивезення 100 дітей з окупованої частини Запорізької області**. Балицький наголосив, що ці діти — з прифронтових районів окупованої Запорізької області, зокрема, з Василівського, Кам'янсько-Дніпровського та Куйбишевського муніципальних округів, і заявив, що **понад 9 000 дітей з окупованої частини області влітку 2025 року візьмуть участь в «оздоровчих і екскурсійних заходах» у Росії**¹⁶¹.

Окрім вивезення українських дітей до РФ, окупаційна влада залучає молодь із ТОТ до політичних **візитів у держави, що підтримують російську зовнішню політику**. У 2025 році активістка з **ТОТ Запорізької області** Анастасія Золотова, як керівниця «Волонтерської роти Бойового Братства», взяла участь у делегації «Молодої гвардії Єдиної Росії» до КНДР. Під час поїздки було підписано угоду про співпрацю з Соціалістичним союзом патріотичної молоді КНДР, а також проведено зустріч із послом РФ і відвідано пам'ятні місця, що свідчить про спроби окупаційної влади інтегрувати українську молодь у проросійські міжнародні ідеологічні ініціативи¹⁶².

2.4. ПРИМУСОВА ПАСПОРТИЗАЦІЯ

У березні 2025 року президент Росії Путін заявив, що паспортизацію окупованої України практично завершено¹⁶³. Відтоді окупаційна влада зосередила увагу на українських дітях, які щойно досягли 14 років, і зобов'язані, за законодавством РФ, отримати внутрішній паспорт. Публічні вручення російських паспортів українським дітям у рамках акції **«Ми — громадяни Росії!»** пройшли на всіх ТОТ.

■ **На ТОТ АР Крим** це відбувалось на майданчику дитячого центру «Артек» за участі т. зв. голови Республіки Крим Сергія Аксьонова, першого заступника керівника Адміністрації президента РФ Сергія Кириєнка, заступника голови уряду РФ Дмитрія Чернишенка та міністра освіти РФ Сергія Крав-

160 <https://za-inform.ru/news/dlya-detey-iz-novyh-regionov-zapustili-programmu-kulturnaya-karta-4-85/>, архів: <https://archive.ph/wip/xp6t9>

161 <https://t.me/BalitskyEV/5562>, архів: <https://archive.ph/wip/2UEEu>

162 https://vk.com/wall-218383340_4589, архів: <https://archive.ph/wip/yqSeV>

163 <https://tass.ru/politika/23313165>, архів: <https://archive.ph/PhPtz>

цова¹⁶⁴. Під час цього заходу російський паспорт було вручено і дитині з ТОТ Запорізької області¹⁶⁵.

На фото: учениця Костянтинівської школи з ТОТ Запорізької області під час отримання паспорта громадянки Російської Федерації в таборі «Артек», ТОТ АР Крим, червень 2025. Джерело: https://zo.gov.ru/news/show/rebyata_iz_zaporozhskoj_oblasti_posetili_smenu_100-letiya_lagerya_artek, архів: <https://archive.ph/wip/JslJx>

■ Т. зв. губернатор **Севастополя** Міхаїл Развожаєв публічно вручив паспорт-ти 13 севастопольським школярам з нагоди «дня Росії» в червні. Показові вручення паспортів приурочують до тематичних заходів. Це вручення стало шостим за 2025 рік, попередні влаштовували у т. зв. визначні дні: «день першовідкривачів», «день захисника вітчизни», «день возз'єднання Севастополя з Росією», «день космонавтики» та Міжнародний день захисту дітей. Ще шість акцій відбудуться у другому півріччі 2025 року¹⁶⁶.

164 <https://glava.rk.gov.ru/articles/9a035cb6-625b-4364-b68b-43c74a0dd488>, архів: <https://archive.ph/wip/pcWEu>

165 https://zo.gov.ru/news/show/rebyata_iz_zaporozhskoj_oblasti_posetili_smenu_100-letiya_lagerya_artek, архів: <https://archive.ph/wip/JslJx>

166 <https://crimea-news.com/society/2025/06/12/1695074.html>, архів: <https://archive.ph/wip/jjeAL>

На фото: діти, яким вручили паспорти РФ, ТОТ Севастополя, червень 2025.

Джерело: <https://crimea-news.com/society/2025/06/12/1695074.html>,

архів: <https://archive.ph/wip/jjeAL>

■ Окупаційна влада **Херсонської області** повідомила, що представники міграційного підрозділу МВС Росії вручили російські паспорти школярам зі Скадовського району, які нещодавно досягли 14-річного віку¹⁶⁷. Юні мешканці окупованого Чаплинського району Херсонської області також отримали російські паспорти під час урочистостей до «дня Росії»¹⁶⁸.

На фото: школяр Скадовського району ТОТ Херсонської області під час вручення йому паспорта РФ, ТОТ Херсонської області, червень 2025. Джерело: https://t.me/VGA_Kherson/31413, архів: <https://archive.ph/wip/ymNqA>

167

https://t.me/VGA_Kherson/31413, архів: <https://archive.ph/wip/ymNqA>

168

https://t.me/VGA_Kherson/31422, архів: <https://archive.ph/wip/67rr2>

■ Дітям тимчасово окупованого Бердянська¹⁶⁹, а також Мелітополя **ТОТ Запорізької області**¹⁷⁰, напередодні російського «дня космонавтики» у квітні публічно видали паспорти РФ. Разом із паспортами їм вручили Конституцію РФ і сувеніри з символікою прокремлівського руху «Двіження первих», що свідчить про нав'язування російської ідентичності дітям із ТОТ. Таку ж демонстративну паспортизацію було проведено і в червні до «дня Росії»¹⁷¹.

Примусова паспортизація українських дітей на тимчасово окупованих територіях є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права, зокрема, IV Женевської конвенції. Публічне вручення російських паспортів у рамках пропагандистських акцій не лише демонструє нав'язування російської ідентичності, а й має на меті легітимізувати окупацію, формуючи в дітей уявлення про належність до РФ. Паспортизація не обмежується пропагандистською функцією — вона має серйозніші наслідки. Росія стрімко звужує сфери життя, в яких можна обійтися без російського паспорта. Без нього вже неможливо отримати медичну допомогу, пенсію чи документи про освіту. При цьому загальна середня освіта вважається обов'язковою згідно з російським законодавством, і батьки або законні представники дітей несуть відповідальність за її здобуття. Це створює замкнене коло: діти не можуть отримати документи про освіту без російського паспорта, але водночас не мають права не відвідувати школу. У випадках, коли діти не були зараховані до навчального закладу, як це було в Акимівському та Чернігівському районах ТОТ Запорізької області, батьків притягують до адміністративної відповідальності за «неналежне виконання обов'язків із виховання неповнолітніх». Прокуратура окупаційної адміністрації звітує про «усунення порушень права дітей на освіту» та демонстративно відновлює їхнє «право» на навчання¹⁷². Тож діти на ТОТ опиняються в ситуації, коли відмова від паспорта РФ веде до фактичного виключення з базових сфер життя — освіти, медицини, соціального захисту, а приймання паспорта автоматично включає дитину в систему контролю, включно з ризиками подальшої мобілізації до російської армії та ускладненням виїзду з окупованої території.

169 https://vk.com/wall-218359825_1064, apxib: <https://archive.ph/wip/LtjEw>

170 https://vk.com/wall-218359825_1060, apxib: <https://archive.ph/wip/FlPnZ>

171 <https://berdyansk-news.ru/other/2025/06/12/63191.html>, apxib: <https://archive.ph/wip/Q3JkT>

172 <https://t.me/riamelitopol/16478>, apxib: <https://archive.ph/wip/XvEaH>

ВИСНОВКИ

Зміст і характер зафіксованих заходів свідчать про цілеспрямовану, системну та багатокомпонентну політику Російської Федерації щодо ідеологічного впливу, русифікації та мілітаризації українських дітей на тимчасово окупованих територіях України. В основі цієї політики лежить прагнення знищити українську національну ідентичність у молодого покоління та сформувати у дітей лояльність до держави-окупанта, її символів, воєнної ідеології.

Для досягнення цієї мети РФ застосовує весь наявний інструментарій: формальну і неформальну освіту, релігійні організації, організоване дозвілля, систему шкільних та позашкільних заходів. Важливе місце відводиться індоктринації через кінематограф, через маніпулятивні фільми створюється викривлене бачення історії та виправдовується сучасна агресія. Паралельно Російська православна церква системно інтегрується в освітній процес, прославляючи війну як «священний обов'язок» та зміцнюючи уявлення про Росію як єдину «історичну батьківщину».

Особливо тривожними є масштаби вивезення дітей до таборів РФ, де під виглядом «оздоровлення» фактично відбувається мілітаризація та пропагандистське оброблення. Відповідно до затверджених освітніх програм, усі такі заклади повинні формувати в дітей «патріотизм» у трактуванні РФ, проводити обов'язкові ідеологічні заходи, знайомити з символами і міфами держави-окупанта. Окреме занепокоєння викликає реалізація програми «Університетські зміни», що має на меті довгострокове залучення української молоді до російського освітнього простору та закріплення російської ідентичності.

Наступним кроком цієї системної політики є публічна примусова паспортизація українських дітей — як символ остаточного «приєднання» до Росії. Ці дії мають ознаки грубого порушення міжнародного гуманітарного права, зокрема, IV Женевської конвенції, і становлять елемент насильницької інтеграції, що прямо загрожує праву українських дітей на національну, мовну, культурну та громадянську ідентичність.

У такі способи Росія реалізує на ТОТ України багаторівневу стратегію ідеологічного захоплення молодого покоління, що включає насадження російської ідентичності, стирання української, виправдання війни та підготовку дітей до служіння державі-окупанту.

